

Date: 3rd April-2026

**YODGORLIKLAR HUDUDINING ARXITEKTURA-LANDSHAFT TASHKIL
ETILISHIDA MADANIY MEROSNI SAQLASH VA TURISTIK-REKREATSION
SALOHİYATNI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI
PRINCIPLES OF CULTURAL HERITAGE PRESERVATION AND THE
DEVELOPMENT OF TOURISM AND RECREATIONAL POTENTIAL IN THE
ARCHITECTURAL AND LANDSCAPE ORGANIZATION OF MONUMENT
TERRITORIES**

**ПРИНЦИПЫ СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ И РАЗВИТИЯ
ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА В АРХИТЕКТУРНО-
ЛАНДШАФТНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТЕРРИТОРИЙ ПАМЯТНИКОВ**

Muallif: **Asatova Dildora G'ulomjon qizi**

Toshkent Arxitektura Qurilish Universiteti, Arxitektura fakulteti, Shaharsozlik
kafedrası

Abstract. This thesis examines the architectural and landscape organization of monument territories as one of the important directions in the preservation, revitalization, and contemporary integration of cultural heritage sites. The study focuses on the spatial structure of monument environments, the relationship between architectural objects and the natural landscape, and the principles of functional zoning and visitor accessibility. Particular attention is given to the formation of a harmonious environment around heritage sites through landscape design, pedestrian routes, viewing points, recreational spaces, and informational infrastructure. The research argues that the architectural and landscape organization of monument territories should be based on the principles of historical authenticity, minimal intervention, ecological compatibility, and sustainable tourism development. In this context, monument territories are considered not only as protected heritage zones, but also as active cultural, educational, and tourism spaces. The thesis highlights that a well-designed architectural and landscape framework can significantly improve the visual perception, protection, and functional efficiency of heritage sites while strengthening their role in regional development.

Key words: cultural heritage, monument territories, architectural and landscape organization, heritage preservation, landscape design, functional zoning, sustainable tourism, historical environment, visitor infrastructure, regional development

Аннотация. В данных тезисах рассматривается архитектурно-ландшафтная организация территорий памятников как одно из важных направлений сохранения, revitalization и современной интеграции объектов культурного наследия. Основное внимание уделяется пространственной структуре среды памятников, взаимосвязи архитектурных объектов с природным ландшафтом, а также принципам функционального зонирования и доступности для посетителей. Особо подчеркивается значение формирования гармоничной среды вокруг объектов наследия посредством ландшафтного дизайна, пешеходных маршрутов, смотровых площадок, рекреационных зон и информационной инфраструктуры. В исследовании

Date: 3rd April-2026

обосновывается, что архитектурно-ландшафтная организация территорий памятников должна строиться на принципах исторической аутентичности, минимального вмешательства, экологической совместимости и устойчивого развития туризма. В этом контексте территории памятников рассматриваются не только как охраняемые зоны наследия, но и как активные культурные, образовательные и туристические пространства. Отмечается, что грамотно организованная архитектурно-ландшафтная среда способствует улучшению визуального восприятия, охраны и функциональной эффективности объектов наследия, а также усиливает их роль в региональном развитии.

Ключевые слова: культурное наследие, территории памятников, архитектурно-ландшафтная организация, сохранение наследия, ландшафтный дизайн, функциональное зонирование, устойчивый туризм, историческая среда, инфраструктура для посетителей, региональное развитие

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi yodgorliklar hududining arxitektura-landshaft tashkil etilishi masalasi madaniy merosni saqlash, hududning tarixiy qiyofasini tiklash, ekologik muvozanatni asrash hamda turistik-rekreations salohiyatni oshirish nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotda yodgorlik hududlarini rejalashtirishda funksional zonalashtirish, ko'rish nuqtalari tizimi, piyoda yo'nalishlari, axborot-navigatsiya elementlari, landshaft dizayni va xizmat ko'rsatish infratuzilmasini uyg'unlashtirish zarurligi asoslanadi. O'zbekiston sharoitida tarixiy hududlarni faqat muhofaza etish emas, balki ularni ilmiy asosda faollashtirish, mahalliy aholi va tashrif buyuruvchilar uchun qulay, estetik hamda barqaror makonga aylantirish muhimligi ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: yodgorlik hududi, arxitektura-landshaft tashkil etish, madaniy meros, rekreatsiya, turistik marshrut, funksional zonalashtirish, landshaft dizayni, barqaror rivojlanish, O'zbekiston.

Kirish. Yodgorliklar hududi - bu faqat tarixiy inshoot joylashgan maydon emas, balki tarixiy xotira, tabiiy muhit, kompozitsion ko'rinish, yo'nalishlar tizimi va ijtimoiy foydalanish shakllari birlashgan murakkab fazoviy tuzilmadir. Zamonaviy arxitektura va shaharsozlik amaliyotida bunday hududlarni tashkil etish masalasi yodgorlikni saqlash bilan bir qatorda, uning atrofidagi makonni tartibga solish, vizual idrokni kuchaytirish, transport va piyoda aloqalarini yaxshilash, tashrif buyuruvchilarga qulay muhit yaratish bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekiston hududida ko'plab tarixiy yodgorliklar alohida obida sifatida o'rganilgan bo'lsa-da, ularning hududiy-landshaft tashkil etilishi, ayniqsa, madaniy turizm, rekreatsiya va ekologik barqarorlik nuqtayi nazaridan kompleks tahlili yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Shu sababli yodgorlik hududlarini arxitektura-landshaft tamoyillari asosida qayta talqin qilish va rejalashtirish bugungi kunning dolzarb ilmiy-amaliy masalalaridan biridir.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning maqsadi yodgorliklar hududining arxitektura-landshaft tashkil etilishida madaniy merosni saqlash, estetik idrokni kuchaytirish hamda turistik-rekreations

Date: 3rd April-2026

salohiyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi asosiy tamoyillarni aniqlashdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: yodgorlik hududining fazoviy tarkibini tahlil qilish; tabiiy va sun'iy elementlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash; funksional zonalarni ajratish; piyoda va ko'rish marshrutlarini shakllantirish; xizmat ko'rsatish va axborot infratuzilmasini joylashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Metodologik yondashuv

Tezida tizimli tahlil, qiyosiy-uslubiy yondashuv, vizual-landshaft kuzatuv va funksional rejalashtirish metodlaridan foydalanildi. Yodgorlik hududi uch asosiy qatlamda ko'rib chiqildi: birinchisi - tarixiy-me'moriy qatlam; ikkinchisi - tabiiy-landshaft qatlam; uchinchisi - zamonaviy foydalanish va servis qatlamidir. Ushbu qatlamlarning uyg'unligi hududning barqaror rivojlanish darajasini belgilaydi.

Shuningdek, yodgorlik hududlarini tashkil etishda minimal aralashuv, autentiklikni saqlash, ko'rish nuqtalarini to'g'ri belgilash, tabiiy relyefni hurmat qilish va barcha yangi elementlarni tarixiy muhit bilan muvofiqlashtirish tamoyillari asosiy metodik mezon sifatida qabul qilindi.

Asosiy natijalar va ilmiy mulohazalar

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yodgorliklar hududining arxitektura-landshaft tashkil etilishida birinchi navbatda funksional zonalashtirish muhimdir. Bunda hudud odatda muhofaza zonasi, bufer zona va tashrif buyuruvchilar uchun xizmat ko'rsatish zonasiga ajratiladi. Muhofaza zonasi bevosita obida atrofini qamrab olib, unda qurilish va intensiv faoliyat cheklanadi. Bufer zona vizual idrokni, landschaft yaxlitligini va xavfsizlikni ta'minlaydi. Servis zonasi esa axborot markazi, dam olish joylari, kichik pavilyonlar, sanitariya nuqtalari va yo'naltiruvchi elementlarni o'z ichiga oladi.

Ikkinchi muhim jihat - vizual-kompozitsion yondashuvdir. Yodgorlik ko'pincha hududning asosiy dominantasi sifatida qabul qilinadi. Shu bois unga olib boruvchi yo'laklar, kirish nuqtalari, tomosha maydonchalari va ko'rish o'qlari shunday tashkil etilishi kerakki, tashrif buyuruvchi obidani bosqichma-bosqich, eng qulay rakurslardan idrok etsin. Landschaft elementlari - daraxtlar, butalar, suv shakllari, relyef chiziqlari - yodgorlikni yashirib yubormasdan, aksincha, uning badiiy qimmatini ochib berishi lozim.

Uchinchi tamoyil - piyoda harakatining ustuvorligi. Tarixiy yodgorliklar hududida avtomobil transporti imkon qadar cheklangan, piyodalar marshrutlari esa qulay, xavfsiz va informativ bo'lishi zarur. Yo'nalishlar bo'ylab soyali dam olish nuqtalari, qisqa izohli stendlar, QR-kodli axborot tizimlari va nogironligi bo'lgan shaxslar uchun moslashtirilgan yechimlar joriy etilishi maqsadga muvofiq.

To'rtinchi jihat - landschaft dizaynining ilmiy asoslanganligi. Ko'kalamzorlashtirishda mahalliy iqlimga mos, suv talabchanligi past o'simliklardan foydalanish, sun'iy qoplamalarda tabiiy materiallar va neytral ranglardan foydalanish, yoritish tizimida esa obidaning fakturasini ta'kidlovchi yumshoq va yo'naltirilgan yorug'likni qo'llash tavsiya etiladi. Bunday yondashuv tarixiy muhitning estetik yaxlitligini saqlaydi.

Yodgorlik hududini tashkil etishning tavsiya etiladigan funksional modeli

Date: 3rd April-2026

Zona	Asosiy vazifa	Tarkibiy elementlar	Loyihaviy talablari
Muhofaza zonasi	Yodgorlikning fizik va tarixiy yaxlitligini saqlash	Obidaning asosiy qismi, arxeologik qavat, himoya chizig‘i	Qurilish cheklovi, minimal aralashuv, muntazam monitoring
Bufar zona	Vizual muhit va xavfsizlikni ta‘minlash	Ko‘rish maydonchalari, piyoda yo‘laklari, yumshoq landshaft elementlari	Relyefni buzmaslik, ko‘rish o‘qlarini saqlash, ekologik materiallar
Servis va rekreatsiya zonasi	Tashrif buyuruvchilar uchun qulay muhit yaratish	Axborot punkti, dam olish joyi, sanitariya bloki, kichik pavilyon	Obida bilan uslubiy uyg‘unlik, ixchamlik, foydalanish qulayligi

Yuqoridagi model yodgorlik hududining tarkibiy qismlarini aniq ajratish, boshqaruv va foydalanish rejimini tartibga solish, tarixiy merosni saqlagan holda tashrif buyuruvchilar uchun qulay sharoit yaratishga xizmat qiladi. Mazkur model O‘zbekistonning turli tarixiy hududlariga ularning landshaft va funksional xususiyatlaridan kelib chiqib moslashtirilishi mumkin.

O‘zbekiston sharoitida amaliy ahamiyati

O‘zbekistonning Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz, Qoraqalpog‘iston va boshqa tarixiy hududlarida yodgorliklar ko‘pincha tabiiy landshaft bilan uzviy bog‘langan holda joylashgan. Shu sababli ularni rejalashtirishda bir xil tipdagi standart obodonlashtirish emas, balki hududning tarixiy qiyofasi, relyefi, iqlimi va mahalliy materiallari hisobga olingan individual yondashuv talab etiladi. Xususan, cho‘l va yarim cho‘l hududlarda shamol va quyoshdan himoyalovchi kichik arxitektura shakllari, suv taqchilligini hisobga oluvchi ko‘kalamzorlashtirish va ochiq rangli qoplamalar dolzarb hisoblanadi.

Bundan tashqari, yodgorlik hududlarini turistik marshrutlar, madaniy klasterlar va rekreatsiya zonalar bilan bog‘lash hudud iqtisodiyotini faollashtiradi. Mahalliy hunarmandchilik, gidlik xizmati, ilmiy-ekskursiya dasturlari va mavzuli ko‘rgazmalarni yodgorlik hududi bilan integratsiya qilish orqali obida atrofida makon passiv saqlash zonasidan faol madaniy-landshaft markaziga aylanishi mumkin.

Xulosa

Yodgorliklar hududining arxitektura-landshaft tashkil etilishi madaniy merosni saqlashning muhim sharti bo‘lib, u obidaning tarixiy, badiiy va fazoviy qimmatini to‘liq ochib berishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, bunday hududlarni shakllantirishda funksional zonalashtirish, vizual-kompozitsion tahlil, piyoda yo‘nalishlari, interpretatsion infratuzilma, ekologik mos landshaft dizayni va xizmat ko‘rsatishning ixcham modeli asosiy tamoyillar sifatida namoyon bo‘ladi.

Date: 3rd April-2026

Shu bilan birga, O‘zbekiston sharoitida yodgorlik hududlarini ilmiy asosda tashkil etish nafaqat muhofaza vazifasini bajaradi, balki ularni madaniy turizm, rekreatsiya va hududiy rivojlanishning muhim nuqtalariga aylantirish imkonini ham beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Adilov Z.H. “O‘zbekiston arxitekturasida tarixiy meros va zamonaviy yondashuvlar”, Toshkent: Toshkent Arxitektura va Qurilish Universiteti Nashriyoti, 2018.
2. Matniyazov Z.E. “Barqaror turizm va madaniy meros obyektlarini boshqarish”, Toshkent: Ilmiy tadqiqotlar markazi, 2020.
3. Karimov R. “Arxeologik merosni saqlash va rivojlantirish: zamonaviy arxitektura nuqtai nazari”, Samarqand: Samarqand Universiteti Nashriyoti, 2019.
4. Tashkent Architecture and Civil Engineering University. “Integratsiya qilingan arxitektura va landshaft dizayni tadqiqotlari”, Toshkent, 2021.
5. UNESCO. “Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention”, Paris: UNESCO Publishing, 2019.
6. Lynch K. “The Image of the City”, Cambridge: MIT Press, 1960.
7. Beatley T. “Biophilic Cities: Integrating Nature into Urban Design and Planning”, Washington: Island Press, 2011.
8. Smith L. “Uses of Heritage”, London: Routledge, 2006.
9. Ashworth G., Tunbridge J. The Tourist-Historic City. London: Routledge, 2000.
- 10.5. Jokilehto J. Considerations on Authenticity and Integrity in World Heritage Context. City & Time, 2006, 2(1).
- 11.6. UNESCO. Historic Cities and Cultural Tourism. Paris: UNESCO Publishing, 2017

